

МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО БУТТЯ

Мельник В.В. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті дається аналіз методології аналізу етнонаціонального буття з точки зору методології соціального гуманізму, в центрі якої людина «як міра всіх речей».

Ключові слова

МЕТОДОЛОГІЯ, ЕТНОНАЦІОНАЛЬНЕ БУТТЯ, МЕТАФІЗИКА, ЕТНОНАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА, СОЦІАЛЬНИЙ ГУМАНІЗМ, АКсіОЛОГІЧНІ ЦІННОСТІ, СУТНІСТЬ СИЛИ, ЛЮДСЬКИЙ ВИМІР ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ, АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР.

Вступ

Актуальність теми дослідження зазначається в тому, що в сучасну епоху актуалізуються проблеми дослідження етнонаціональних процесів. Однією з таких проблем є проблема етнонаціонального буття, що досліджується в контексті всіх чинників – метафізичних, онтологічних, аксіологічних, гносеологічних.

Розгляд метафізики як духовної структури ставлення до національного світу передбачає формування “онтології ціннісної ідеї”, що створює гідні людини умови життя, спроможні осмислити і урахувати сучасну екстремальну ситуацію суспільної історії-фундаментальну незабезпеченість людської екзистенції, негарантованість самої її можливості бути. Причому тільки таким чином відкривається можливість ціннісного самовизначення етнонаціональної політики, яка розвивається у річищі метафізичної методології як спричинювальної засади піклування держави про людину. Саме тому національне буття можна глибоко проаналізувати з точки зору метафізичного підходу. Національне буття є те, завдяки чому існує суще, розуміється через принцип існування, так як воно є основою сущого як такого. Під підвалинами буття ми розуміємо такі основи, завдяки чому воно проявляється у духовному і матеріальному вимірах, з точки зору господарства, а також мови, цінностей, культури.

Мета статті:

- проаналізувати методологічні засади етнонаціонального буття;
- дати цілісну картину методів, що свідчать про те, що етнонаціональне буття – це складний і суперечливий феномен.

Обговорення проблеми

Метафізичний підхід до аналізу національного буття розкривається через принципи – існування, змісту буття, можливого, необмеженої дійсності, цілісності, що стають вкрай важливими для дослідження. Так, принцип існування – це реально-онтологічно конститутивний принцип, що надає значущості національному буттю,

розкриває його суть і функцію. Існування є та внутрішня засада, завдяки якій виявляється все реальне у світі, його зміст, властивості, характеристики. Принцип змісту розкриває сутність національного буття в його любові до ближнього, через виявлення добродетей, які забезпечують зміст буття, роблять його дійсним для людини. Принцип можливого у національному бутті розкривається через аналіз можливого і суцього, що розгортається в контексті вселюдських цінностей у бутті, відношення до людини як “міра всіх речей”. Принцип необмеженої дійсності національного буття робить його різнобарвним, об’єднує національне буття в його цілісності. Ця цілісність принципово не має меж і об’єднує всі “горизонти буття”, де за традицією усвідомлюється доля людського буття і людського існування. Національне буття з точки зору метафізичного підходу виявляється, таким чином, в його сутності, проявляється як таке, що є тотожним з собою, є динамічною єдністю самого себе і другого національного світу, не тотожним самому собі – різнобарвного, різноманітного, - і в цьому сенсі є “єдністю тотожності і відмінності”.

В різні часи історико-філософського процесу ці принципи метафізики розглядались по-різному:

- “як перша частина філософії”, в якій містяться “початки пізнання” (Р.Декарт);
- “найглибше осягнення речей” (Лейбніц);
- “сукупність загальних визначень мислення” (Г.В.Ф.Гегель), що створює собою такі методологічні засади, які сприяють трансформації метафізики в етнонаціональну сферу, можливість рефлексії етнонаціональних проблем через метафізичне осмислення національного світу.

Таким чином, метафізика як наука про “світове ціле”, про “всеохоплюючу єдність усього суцього” стає тією методологічною засадою, що дозволяє проаналізувати граничні цінності в етнонаціональному бутті, культурі, мисленні. Метафізичний підхід є самим глибоким методом пізнання складних процесів етнонаціональної дійсності, коли національне покладається як гранична логічна форма реалізації ідей діалогу (поліфонії) голосів. Інакше кажучи, національний досвід покладається умовою формування такого дискурсу, в якому можуть поєднатись пізнавальний, онтологічний, аксіологічний чинники етнонаціонального буття як такої онтологічної реальності, яка може розкрити істину про буття як таке. Метафізичний метод є специфічним дослідженням руху від національних фактів до вселюдських значень згідно з законами розвитку національних явищ в контексті сучасних етнонаціональних процесів.

Методологія соціального гуманізму

На теоретико-дослідницькому рівні аналізу етнонаціональних процесів методологія соціального гуманізму включає:

- ✓ ставлення до етнонаціональної сфери як тієї “сутнісної матерії” соціальної діяльності, в центрі якої людина “як міра всіх речей”;
- ✓ утвердження етнонаціонального буття як органону перетворення дійсності на розумних началах реалізації сукупності індивідуальних і соціально значущих цінностей, потреб, інтересів, персонально виокремлених цілей;
- ✓ обґрунтування ідеї буттєвості через аксіологічні цінності етнонаціональної сфери суспільства.

Слід відмітити, що проблеми гуманізму досліджували такі вчені, як С.С. Аверінцев, Г.С.Батіщев, В.С.Біблер, Ю.М. Лотман, Є. Левінас, А. Глюксман та ін. Гуманістичний вимір етнонаціонального буття – це той ідеал суспільства, в якому людина набуває свого екзистенційного значення, розглянутого як реалізація гуманності в етнонаціональній сфері і створення не відчужених форм діяльності і самодіяльності людини. Гуманістичний вимір етнонаціональної політики потребує докорінної зміни функцій держави, звільнення людини від “агресії держави”, забезпечення вільного волевиявлення людини. Саме людський вимір етнонаціонального буття спроможний врахувати екстремальні життєві колізії – незабезпеченість людини “жити”, її соціальну незахищеність, не- гарантованість самореалізувати свої “сутнісні сили” в умовах антропогенної катастрофи ХХІ ст.

Саме людина і її самореалізація в етнонаціональному бутті є тим метафізичним підґрунтям, на основі якого розгортаються сучасні дискусії про етнонаціональні процеси в умовах глобалізації, пошуки нових категоріальних форм гуманістичного підходу до людини як найвищої цінності на Землі. Як відмічає Р.А. Беланова, “Сучасний період увійде в історію як час ще небувалого стану глобальної взаємодії та взаємозалежності. За цих умов особливої ваги набуває можливість порозуміння як на індивідуальному, так і загальному рівні спільнот різних країн світу. Отже, бажаючи того чи ні, світ стикається із необхідністю гуманізації життя, розвитку особистості кожної без винятку людини, визначення пріоритету духовних цінностей [1, 7].

Вектор людського виміру етнонаціонального буття виходить з таких базових характеристик: рефлексії, націленої на те, що людина повинна шукати досконалості в етнонаціональному бутті; пізнавти себе і свою індивідуальність, виходити з конструктивної ролі свого розуму, який спонукає на пошуки гуманності, добра, краси, справедливості і її гідності, що потребує врахування різноманітних варіантів “буття можливого” в умовах етнонаціональної спільноти. Проблеми етнонаціонального буття ставиться на порядок денний активізація самої особистості, свідоме персоніфікування самого себе, свого самовизначення і самостановлення в мінливому етнонаціональному середовищі.

Кожна людина повинна актуалізувати свої “сутнісні сили” в контексті саме етнонаціонального буття, щоб вивчити свою “самість”,

свої нереалізовані можливості. Серед принципів взаємовідносин суб'єктів етнонаціональної системи і особистості виокремлюються:

- загальні – демократизм, гуманізм, справедливість;
- конкретні – взаємної відповідальності особистості і держави, рівноправності, всебічного забезпечення прав і свобод людини, політичного плюралізму.

Людство дедалі частіше усвідомлює взаємозалежність усіх елементів цього світу і переглядає місце та роль людини в етнонаціональному бутті, наголошуючи на провідній ролі антропологічних засад в етнонаціональній сфері. За цих обставин особливої уваги набуває гуманність. Адже, ми є свідками того, як здійснивши визначні досягнення в сфері науки та інформаційних технологій, людина втратила найголовніше – духовність, та, як наслідок, - і саму себе. Ще С.Франк писав, що віра в прогрес – це віра у гідність людини та її високе призначення на землі, культ людини як святині. Гуманізм проявляється у ставленні людини до Бога, до себе, до іншої людини, природи, дозвілля, Всесвіту. Гуманізм – це діалог з іншим, це спілкування. Єдина абсолютна цінність – це здатність людини надавати першість іншому. Фатальна історична доля профанованого гуманізму в силу внутрішнього протиріччя призводить до того, що віра у велич та високе покликання людини, культ людини як святині повинно бути пріоритетним. Тому “чим глибшою і масштабнішою є діяльність людини, тим адекватніше в ній відбувається людська сутність”. Щоб підкреслити специфіку нашого аналізу, зазначимо, що силою є не лише знання, а й дух у цілому, отже, і мораль, право, релігія, мистецтво, політика, влада, вся сукупність позитивної духовності, гуманності, які мають безпосереднє практичне значення як “істинно філософська антропологія”, яка є основою соціального гуманізму.

Субстантивістський підхід

Саме з таким підходом до аналізу етнонаціональних процесів ми пов'язуємо можливість експлікації духовних вселюдських цінностей у практичну сферу етнонаціональної політики, а також забезпечення умов реалізації такої можливості. Звичайно, цінності таким чином субстантивуються. Субстантивація цінностей має не лише той сенс, що апелює до надсущого, але й означає певний статус у досвіді людини. Іншими словами, вселюдські цінності мисляться в контексті самоцінностей, розуміються як така структура, що забезпечує певну перспективу у досвіді національної свідомості. Л.Вітгенштейн відмічає, що “якби світ не мав ніякої субстанції...тоді було б неможливо побудувати будь-яку картину світу (істинну чи хибну) “.

Субстанція (ousia) є в собі “існуюче суще” (ens in se), яке “само є”, але і включає визначення сутності і властивостей національного буття. Нація як субстанційна цілісність включає сутнісний смисловий образ сущого, що включає різновекторні спрямування і в той же час

демонструє собою єдиний цілісний організм, в якому виявляється діалектика буття, сутності і дії. Субстанція – це першооснова і сутність всіх явищ і процесів; об'єктивна реальність, що розглядається зі сторони її внутрішньої єдності; гранична засада, що дозволяє приводити чуттєву багатоманітність і змінність станів до будь-чого постійного, відносно стійкого і самостійно історичного. В науці розділяють: одну субстанцію (монізм), дві субстанції (дуалізм) чи багато субстанцій (плюралізм). У нашому дослідженні ми використовуємо плюралізм субстанцій, який зводиться до розуміння багатоманітних проявів етнонаціонального світу. Субстанція (від лат. – сутність, то, що лежить в основі) являє собою граничну засаду, основу світопорядку, до якого зводяться кінцеві форми волевиявлення. В цьому смислі для субстанції нема нічого зовнішнього, нічого поза нею, що могло б бути причиною, основою її існування, вона існує завдяки самій собі. В понятті субстанції, таким чином, відображається усвідомлення буття як єдності сутності і існування.

Відкриття категорії “буття” належить представникам ще елейської школи (антична філософія Давньої Греції, VI ст. до н.е.). Поняття “буття” увів Парменід, який розглядав буття як вічне, незмінне, завжди тотожне самому собі існуванню. Для Геракліта буття заключається в безперервному становленні, доповнюється поняттям “логоса” як світового закону, суцього, необхідності, що визначає існуючий світовий порядок. Першоосновою для Демокріта є атоми як нероздільні частини, рух і поєднання яких продовжує всю багатоманітність світу. Платон у своєму вченні в якості істинного буття виділяє світ ідей вічних і незмінних. Саме в античній філософії Давньої Греції були закладені всі змістовні поняття буття, потім розвинені в подальших філософських системах.

Для Г.В.Ф.Гегеля дійсним буттям стала “абсолютна ідея”, мислення як основа всього існуючого. В марксистській філософії вчення про буття продовжує традиції філософського матеріалізму і інших природничих наук. В релігійній філософії підкреслюється духовна природа буття. В цілому буття як філософська категорія – це складна сукупність всього, світ як єдине ціле. Субстанційна основа етнонаціонального життя проявляється в буттєвості цінностей, пропонуючи новий погляд на існуюче становище, ставить в центр уваги проблеми національного розвитку і динаміки, трансформації і оновлення. Субстанційність етнонаціонального буття проявляється в його укоріненості у традиціях, нормах, звичаях, приписах, завдяки яким кожна нація утверджується у своєму бутті. Практична цінність субстанційності етнонаціонального буття проявляється у тому, щоб нація в контексті своєї практичної культури пристосувалась до об'єктивної діяльності та загальнозначущих цілей. Субстанційність етнонаціональних цінностей має бути індикатором національної

“чуттєвості” (сензитивності), носієм принципів справедливості та солідарності. Саме в такому суспільстві людина може існувати як родова істота, що виходить з ідей нескінченної прогресивної самореалізації людини.

Політико-антропологічний підхід

Політико-антропологічний підхід заключається у виявленні гуманістичної і вселюдської основи трансформації суспільно-політичних відносин в Україні, що репрезентує становлення цілісної (гармонійної) особистості в умовах антропологічної катастрофи ХХІ ст.; формування нового національного етносу, що сприяє визріванню нових умов етнонаціонального буття, в яких людина може органічно включатися в систему цілісної діяльності. Політико-антропологічний підхід направлений на формування такої етнонаціональної культури, що може сприяти поверненню реальному процесу життєдіяльності тих ідеалів, які вироблялися протягом всієї історії суспільства. На рівні політико-антропологічного підходу досить актуальним є обґрунтування такої етнонаціональної парадигми, що сприяла б цивілізованій взаємодії норм, цінностей, а також потреб і інтересів особистості, їх реалізації в суспільно-корисній діяльності. Антропологічний вимір політики і влади як сукупність гуманістичних вселюдських цінностей повинен знайти належне місце в концепціях управління етнонаціональними процесами, подолання деструктивних явищ та протиріч в національній сфері. Політико-антропологічний підхід в етнонаціональному бутті направлений на суспільне відтворення людини в усій багатоманітності, самореалізації, самодіяльності, що становить певний ступінь самоідентифікації людини з національним цілим. Ще Г.В.Ф.Гегель відмічав: “Практична культура, збудована працею, полягає в потребі та звичці до занять узагалі, далі в обмеженні своєї діяльності, пристосуванні почасти до природи, матеріалу, почасти ж і переважно до свавілля інших, і внаслідок набутої завдяки цій дисципліні звички до об’єктивної діяльності та загальнозначущих вмінь” [2, 239].

В контексті політико-антропологічного підходу людина розглядається як мікро модель соціуму, певний етнотип, що забезпечує мотивацію як вибору особи, так і унікальної особистості взагалі. Тому проблеми людини починають ставати вузловим пунктом, до якого мають “стягуватися” практично всі проблеми. Для нашого дослідження вкрай важливим є акцент на персоноцентристську (людиноцентристську) традицію з її діяльнісно-творчим типом мислення, акцентом на таку тактику саморозвитку особистості, яка базується на повазі до самовизначення та прав і свобод людини. Саме політико-антропологічний підхід в трактуванні етнонаціонального буття передбачає процес “суверенізації особи”, з одного боку, виявлення людського виміру в лоні як національного, так і державницького спрямування політики і влади, наповнюючи ці

процеси “антропологічним змістом”, гуманізуючи основи етнонаціонального буття. З цієї точки зору можна відмітити принаймні таку систему гармонії: внутрішнього світу людини і взаємовідносин особи і соціуму, соціуму і нації, нації і людини, держави і людини. Особистісно-гуманістичний вимір має перевіряти “на міцність”, на відповідальність параметрам цивілізаційного розвитку як нації, так і людини.

Можна виділити два типи антропологій, які є вкрай корисними для нашого аналізу, - генетична і структурна. Перша виникає як підсумок історичного розвитку видів знань про людину, друга дає уявлення про основні їх види в ту чи іншу добу. Генетична система залежить від своєрідності такого культурного середовища, в якому вона виникає, тому є універсальною, а скоріше – регіональною. Політико-антропологічний підхід виокремлює три види антропологій, які є основними в наш час: пізнавальна, політична, глобальна. Четвертим видом є філософська антропологія, яка має більш опосередковане значення і весь аналіз проводиться саме на її рівні. До того ж кожен вид антропології, а особливо глобальна антропологія є поєднанням філософської і спеціально-наукової, наприклад, психологічної, моральної, політичної, філософської [3, 10].

Щоб підкреслити специфіку нашого аналізу, зазначимо, що силою є не лише знання, а й дух в цілому, отже, і мораль, право, релігія, мистецтво, філософія. Адже, у поняттях розуму і буття (національного) узагальнено відображається проблематика антропології, що проявляється безпосередньо в етнонаціональному бутті. Будь-яке явище дійсності, не виключаючи і буття національне, еволюціонує в часі, тобто перебуває в генетичній неперервності. Г.В.Ф. Гегель розробив ґрунтовну систему розвитку філософських ідей, згідно з принципом єдності історичного і логічного, три етапи: буття, сутності і поняття. Перше було розроблено в античній думці, друге переважає у Новий час, третє - у німецькій філософії. Саме за такою схемою розвивається і структурна архітектоніка нашого дослідження. Але у загальному плані орієнтація на людину, “людиномірність” соціуму, політики і влади – це одна з найважливіших тенденцій даного наукового дослідження. Проблеми людини в усі часи, а особливо сьогодні, залишаються не лише актуальною теоретичною, але й гострою соціальною проблемою. Для нашого дослідження досягнення антропології мають велике значення, серед яких слід виокремити наступні її види:

- культурна антропологія (Е. Тейлор, Ф. Боас, А. Кребер, Р.Редфілд), що відіграє значну роль про аналізі національної культури;
- соціальна антропологія і структурний функціоналізм (Б. Малиновський, А.Радкліф–Браун, Р.Мертон, Т. Парсонс), що дає можливість проаналізувати націю як єдиний соціальний організм;

• структурна антропологія і структуралізм (К.Леві-Строс, М.Фуко, Р.Барт), що дає можливість проаналізувати структуру етнонаціонального буття і визначити його сутність і функції.

Таким чином, національне буття утворює антропологічне підґрунтя для різноманітних форм і стилів національного буття, плідно впливає на сам спосіб постановки і вирішення різноманітних “вічних” питань, смислових факторів буття людини, пов’язаних з антропоцентризмом.

Антрополого – лінгвістичний підхід

Антрополого – лінгвістичний підхід до аналізу етнонаціональних процесів актуалізує проблему мови, яка, за висловом М.Гайдегера, є “домівкою буття”. Мова є дійсною свідомістю, виникла з потреби спілкування з іншими людьми (К.Маркс), передбачає відношення до іншого суб’єкта (Ж.П.Сартр).

Мова вже в самому своєму зародку містила антропоморфні, людиномірні властивості, забезпечуючи можливість адаптації людини до постійних змін умов існування. Мова як структура розглядається в контексті структуралізму (Ф.де Соссюр, В. Брендаль, І.А. Бодуен де Куртене); мова як тип і характер (В. Матезіус) ; мова як генеративна лінгвістика (Н.Хомський); інтерпретаційний образ мови (П.Грайс); “загальна теорія мовної дії” (Дж. Остін). Мова, таким чином, є здійснювана буттям і пронизана його ладом “домівка буття”, мешкаючи в якій людина існує і зберігає істину національного буття.

Для нашого дослідження вкрай важливим є пояснення дискурсу, який у сучасній лінгвістичній літературі (фр. – *dis cours*, англ.- *disc – ourse*) став активно вживатися ще на початку 1970-х років. Первісно він уявлявся як синонім письмової або усної мови, і лише згодом було усвідомлено, що дискурс – то не лише “даність тексту”, а й дещо поза цією діяльністю. Елементами дискурсу є певні події, учасники, перформативна інформація тощо. Дискурс – це своєрідна “мова в мові”, яка представлена у вигляді особливої соціальної, політичної, національної даності. У світлі певного дискурсу діють свої правила, йому притаманні власні уявлення про істину; кожний дискурс – один із можливих, альтернативних світів.

Дискурс – це особливий світ мови, у якому панують свої специфічні закони, діє власна граматики, зумовлена соціальною чи політичною національною “граматикою”. Саме в контексті даного дослідження йдеться мова про етнонаціональний дискурс як широке полотно етнонаціональної сфери, в якій переплітаються етнонаціональні явища, процеси, конфлікти, мова, менталітет, конфлікти, управління етнонаціональною сферою. Відомо, що жива національна мова виконує не одну-єдину функцію, а неозору безліч соціокультурних функцій: комунікативних, когнітивних, репрезентативних, світоглядних, ідеологічних. Це означає, що будь-яка національна мова є багатофункціональною, що вона є

“середовищем вільного становлення” неозорої різноманітності її соціокультурних використань. Дискурс – це не сама національна мова у повноті всіх її використань, а абстракт цієї мови. Кожна мовленнєва практика актуалізує свою власну граматику і особливі правила лексики. Це означає, що жива мова являє собою середовище вільного становлення, «обитель» всіляких дискурсів. Кожен дискурс становить особливий “ментальний світ”, вид мовленнєвої комунікації, що базується на прагненні дистанціюватися від соціальної реальності, дослідження закономірності структури мови, функціонування і розвитку, що включає порівняння окремих мов з метою виявлення генетичних і типологічних зв'язків.

Етнометодологія – теоретичний і методологічний напрямок, в якому методи етнографії і соціальної антропології перетворюються в загальну методологію соціальних наук. Засновником етнометодології є Г.Гарфінкель, який в 1967р. написав книгу “Дослідження по етнометодології”, ідейним витоком якої є феноменологічна філософія, соціальна і культурна антропологія. В наші дні етнометодологія розпадається на ряд течій:

- етнометодологічна герменевтика (А.Блум, П.Мак-Хью);
- аналіз повсякденного життя (Д.Циммерман, М. Поллнер);
- етнографічні досягнення науки і досягнення консенсусу в діалогах вчених (К.Д.Кнорр-Цетина, Б. Латур, С.Вулгар);
- аналіз мови (Г.Сакс, Дж. Джефферсон).

Етнометодологія намагається перетворити методи дослідження первісних культур общин в процедури вивчення соціальних і культурних явищ: універсалізує методи етнографії і способи організації повсякденної життєдіяльності людей в первісних культурах; намагається побачити в них основи соціологічного аналізу сучасного соціального життя. Предмет етнометодології – процедури інтерпретації, скриті, неусвідомлені, нерефлексовані механізми соціальної комунікації між людьми.

Антропологія пізнання, або етнометодологія

Поняття антропології пізнання, або етнометодології (в радянській літературі позначалось як етнографія, а в англійських країнах як антропологія) виникло в кінці 1970р. Його виникнення пов'язують з виходом у 1967р. доробку Г.Гарфінкеля “Дослідження з етнометодології”, в якій було здійснено спробу генералізувати методи етнографії, які застосовуються для дослідження примітивних культур, а також когнітивних і комунікативних форм національного життя [4, 11].

В контексті етнометодології головна увага приділяється комунікації між людьми як більш істотній і фундаментальній характеристиці пізнавального процесу, що об'єднує людей у певне співтовариство. Дослідники етнометодології відзначають ототожнення соціальної взаємодії з мовленнєвою комунікацією, тлумаченням дії мови іншої людини, культури, цивілізації. Для Г.Гарфінкеля, соціальна

і національна реальність набуває об'єктивних характеристик у ході мовленнєвої комунікації (рефлексивності соціально-культурних і соціально-національних елементів). Сконструйована (об'єктивна) реальність – це продукт інтерпретаційної діяльності людей, у якій широко використовується як буденний, так і спеціалізований досвід, що сприяє консенсусу між членами групи стосовно реальності.

Етнометодологи особливу увагу звертають на герменевтичну інтерпретацію розвитку етнонаціонального знання, вплетеного в соціально-культурний і політичний контекст. Саме розуміння наукової реальності як певного артефакту, як конструктора, що формується у процесі наукової діяльності є найважливішою прикметною особливістю етнометодології, яка глибоко проникає в етнонаціональний організм, виявляє всі проблеми етнонаціонального буття, дозволяє сформулювати шляхи оптимізації етнонаціональної сфери.

В контексті етнометодології концепція етнонаціональної політики являє собою всеохоплюючу парадигмальну метаідеологію, що створює своєрідне свідоглядне підґрунття, покликане обґрунтувати перспективи модернізаційного розвитку. Така етнонаціональна політика, взята у своєму “макроформаті”, мусить гармонійно узгодити три необхідних складових (імперативи розвитку) – інноваційно-креативну, інституціонально-гармонізуючу і сензитивну. В основі світосприйняття етнонаціональної політики лежить специфічний соціоцентризм, тобто уявлення про те, що суспільство є самодостатньою системою, яка сама визначає і постійно творить себе. Суспільство уявляється природним органічним середовищем, в якому лише і може існувати людина як “родова істота”. Етнометодологічні засади етнонаціональної сфери сприяють розкриттю автономного існування в контексті етнонаціонального простору культивування особистісних ментальних характеристик народу. В результаті виникають різні уявлення про етнонаціональну сферу:

- археологічну, де етнонаціональне буття розглядається як сукупність продуктів людської життєдіяльності, в яких “оречевлені” відбитки “духовного світу” і поведінки людей;
- етнографічну, в якому під етнонаціональною сферою розуміється специфічний для певного етносу комплекс звичаїв, вірувань, особливості праці і побуту людей;
- етнопсихологічну, яка використовує етнонаціональну культуру як відображення особливостей, що характеризують внутрішнє духовне життя і поведінку представників різних родів;
- соціологічну, що вбачає в етнонаціональній сфері фактор інтеграції суспільства, систему заходів, за допомогою яких організується і регулюється сумісна діяльність людей.

Таким чином, антропологічний підхід включає широке коло культурних і гуманістичних феноменів, завдяки яким можливо розкрити зв'язки і взаємодії різних уявлень про етнонаціональну сферу.

Політико-культурологічний підхід (Г.Алмонд)

Політико-культурологічний підхід допомагає виявити залежність етнонаціональних процесів від стану культури. Кожен тип культури в етнонаціональному контексті має свій власний світогляд, особливий тип знання, науки, мистецтва, коротко кажучи, цінностей, які переважають у ньому. До низки показників національної культури належить і особливий тип особистості, що розвивається в контексті етнонаціонального буття і простору. Найнагальніша потреба нашого часу – це людина, яка відчуває вічні цінності культури, усвідомлює свою власну відповідальність у національному бутті, переходу від чуттєвості до ідеаціоналізму; від підкорення природи людиною та контролю над нею – до контролю людини над самою собою. В.Стьопін визначає культуру (від лат. Culture – оброблення, виховання, освіта, розвиток, шанування) як систему надбіологічних програм людської життєдіяльності (діяльності, поведінки, спілкування), яка історично розвивається і забезпечує відтворення та зміни національного життя та його основних структурних компонентів [5, 61]. Етнонаціональне життя і політика актуалізуються в певних національних програмах діяльності уряду, поведінки і спілкування; характеризуються розмаїттям знань, ідеалів, норм, навичок, зразків діяльності, вірувань, цілей, цілісних орієнтацій певного народу.

Термін “культура” як найзагальніше і полісемантичне поняття, включає визначення сукупності трьох аспектів освіченості (наука, мистецтво, моральність); громадянськості (релігія, право, державність); цивілізації (господарство, техніка), що у сукупності складає характеристику певного народу і відрізняє один народ від іншого. Найважливішим положенням сучасного політико-культурологічного аналізу є визнання складного, полікультурного характеру формування національних культур, провідної ролі різноманітних культурологічних чинників в культурогенезі окремої нації.

Концепція етнокультурної політики намагається відновити колишню інтегровану національну цілісність, приборкати руйнівні тенденції необмеженої свободи окремих націй, створити цілісний комплекс цінностей, на яких повинна ґрунтуватися нація. Ці уявлення утворюють так зване (за Флетманом) “віртуальне суспільство” (від англ. “virtues” – чесноти, моральні цінності). “Віртуальне суспільство виходить з необхідності створення і впровадження певної ціннісно-моральної ідеї суспільства і людини, на які треба орієнтуватись у цьому “розірваному”, розпорошеному світі. Прихильники такого роду суспільства – Д.Ролз, Р.Дворкін, Ю.Габермас, Д.Раз, С.Македо,

Т.Сканлон та ін. Таке суспільство засноване на правах, що виходять з визнання за людиною базових і невід'ємних прав, що вважаються певним моральним і правовим абсолютом. Ці права поважаються і залишаються базовою величиною навіть за умов, коли носій цих прав не бажає їх визнавати і нехтує ними.

Концепція етнопонаціональної політики виходить з того, що ніякої визначальної ідентичності, для людини не є заздалегідь і назавжди "даними" й незмінними, - вони повинні бути наслідком власного вибору й самовизначення людини, проекцією власної концепції "Я" на національний світ, занурення людини у її власну сутність.

Таким чином, в контексті політико-культурного підходу концепція етнопонаціональної політики складає осердя емансипаторської метакультури, національного розвитку нації. Ще Г.В.Ф.Гегель розрізняв два види культури-теоретичну і практичну. Загалом культура – це система загальнозначущих знань, умінь, звичок, нахилів, ідей, цінностей. Теоретична культура – це розмаїття уявлень, знань, рухливості та швидкості уявлення, досягнення складних та універсальних відношень, формування розсудку, мови, культури, що презентує важливі функції "зворотнього зв'язку", притаманні будь-якій складній самоорганізованій системі. Роль етнопонаціональних цінностей у відстоюванні рівності можливостей надзвичайно велика, так як сприяє пошуку таких моделей і механізмів ефективності етнопонаціонального життя, які сприяли б подоланню найбільш небезпечних для суспільства наслідків трансформації суспільних відносин.

Аксіологічний (ціннісний) підхід

Аксіологічний (ціннісний) підхід до аналізу етнопонаціональних цінностей – це основна інтенція соціально-філософського аналізу, що сприяє іманентному поясненню основних засад соціокультурного буття, способів самореалізації людини. Аксіологічний підхід проявляється завдяки характеристиці чогось як цінності, зберігається як предмет оцінки. Ціннісне самовизначення етнопонаціональної сфери розвивається через життєво-практичну орієнтацію як окремого індивіда, так і всієї нації, що виходить за межі однобічності, психоантропологічного визначення та онтологічної самоочевидності. Аксіологічна парадигма сучасних етнопонаціональних процесів розкривається на рівні граничної раціоналізації ціннісних перспектив національного буття, через рефлексію всіх національних явищ як "буття – в – цінностях", в їх національному розмаїтті.

Інтеграція аксіології в онтологію відбувається саме завдяки тому, що етнопонаціональні процеси є іманентною внутрішньою логікою свого розвитку, включають переорієнтацію онтології в аксіологію і аксіології в онтологію. Ключ до розуміння цінностей розкривається як орієнтація (Х.Шельскі) до аксіології, сенс якої не обмежується завданням відтворення, а полягає саме у здійсненні цих цінностей. Останнє

передбачає конституючий потенціал національної культури, здатність втілення високої національної ідеї в етнонаціональному бутті. Так, актуальним завданням у зв'язку з цим стає повноцінна рефлексія політичних і соціальних процесів через “буття їх в цінностях” у цій ситуації не лише не суперечить традиційній установці на отримання істинних знань про світ, а виступає передумовою реалізації цієї установки, означає розкриття аксіологічної цінності етнонаціональних процесів і на підставі виявлення буттєвих перспектив, їх втілення у безпосередню життєдіяльність нації; дослідження змісту, типів, критеріїв цінностей етнонаціонального буття.

Аксіологічний підхід до витлумачення змісту етнонаціональних процесів виходить з того, що без “істинної культурності” та “людяності” неможливо розглянути етнонаціональне буття. Аксіологічний погляд на етнонаціональне буття зводить його до втілення в ньому цінностей. На певному етапі розвитку суспільства в етнонаціональному бутті певного типу цінності виконують роль аксіологічного ґрунту вибору потреб, інтересів, переживань, цілей, планів, способів, реалізацій, наслідків діяльності і тих умов, за яких вони відбуваються. Різним типам етнонаціонального буття властиві свої цінності, які розрізняються між собою, але всі вони є атрибутами (невід'ємними властивостями) ставлення людини до етнонаціонального буття. Гармонійна взаємодія цінностей створює ідеальні відносини в контексті етнонаціонального буття, а дисгармонія аксіологічних чинників спотворюють цілісність етнонаціонального організму, лейтмотив якого – цілісність, гармонія, що утворюються як у самому етнонаціональному бутті (людини, природи, суспільства), так і в системі ключових цінностей. Отже, цінність є основою вибору суб'єктом цілей, засобів, результатів та умов діяльності в контексті певного етнонаціонального буття. Цінності можуть виходити до більш складних духовних утворень і трансформуватися через ланцюг різних станів національного духу, що доводять цінності до реалізації їх у процесі діяльності.

Цінність – характеристика відношення об'єкта до людини (і відповідно людини до об'єкта). Об'єкт має цінність, якщо людина вбачає у ньому засіб задоволення будь-якої потреби, Цінністю є не об'єкт сам по собі, а його властивості, здатність задовольняти людську потребу, тому об'єкт виступає лише носієм цінності, тому говорять “об'єкт є цінністю”. Слід мати на увазі, що всі цінності мають духовну природу, оскільки являють собою ряд смислів: “матеріальними” і “духовними” називають в дійсності не самі цінності, а об'єкти, які слугують їх носіями. Культура включає також світ цінностей і ідеалів, на яку прихильники аксіологічного підходу звертають першочергову увагу. Свого часу М.А. Бердяєв писав: “Людина є істотою, що оцінює, визначає якість. Визначення цінностей

і встановлення їх ієрархії є трансцендентальною функцією свідомості” [6, 271-279].

Тому цінність – це фіксація того чи іншого явища для особистості, вона є фундаментальною нормою, яка фіксує цінність орієнтації людини, тобто дає їй змогу вибрати позицію, лінію поведінки, робить людину особистістю. Т. Парсонс розумів цінності як уявлення про бажання як регулятори людської діяльності та інтеграції систем суспільства різних рівнів – від малих груп до суспільства в цілому. Цінності в процесі суспільної практики акумулювали в собі потреби, інтереси, емоційні переживання суб'єкта. Це означає, що головною функцією системи цінностей є соціальна – слугувати основою вибору дій та інтерпретацій соціальних (національних) систем. Цінності є соціально-значущими орієнтирами діяльності суб'єктів, одним з головних факторів історичного розвитку. Якщо культура є основою будівлі суспільного життя, то, безумовно, цінності є осередком духовного життя суспільства.

Цивілізаційний підхід

Цивілізаційний підхід виходить з необхідності визначення в якості мірила цивілізаційних процесів становлення цивілізаційного етнонаціонального буття і людської особистості, її свободи і можливості саморозвитку і самореалізації. Взагалі загальнолюдське вироблялося в соціально-історичних формах ще в стародавньому світі та середньовіччі, й особливо у період буржуазної епохи. Термін “цивілізація” визначає зовнішній прошарок етнонаціональної культури, до якого належить господарство та техніка, право, яке регулює зовнішні стосунки людей між собою; державність, яка забезпечує обов'язковість правових норм та організовує сукупну діяльність даного суспільства, М. Бердяєв відмічає: “Культура знедушується і переходить в цивілізацію. Дух занепадає.. У цивілізації вичерпується духовна енергія, згасає дух – джерело культури” [7, 169,172].

Антиномія “культура-цивілізація” вперше була висунута німецьким соціологом Ф. Тьонісом. Він зазначав, що індустріальне суспільство руйнує традиціоналістські стосунки людей, які були засновані на сімейно-класових зв'язках, духовній схильності, співпереживанні, змінюючи їх речовими взаєминами та утилітарним розрахунком. Традиціоналістські зв'язки Ф.Тьоніс розглядав як культуру, протиставляючи їй цивілізацію. Цій антиномії приділяли також велику увагу Маркузе, Карлейл, Шпенглер, Тойнбі та ін.

Хід розвитку світової цивілізації показує, що у сучасному світі зростає значимість національних культур. Кожна національна культура особливим чином сприймає світові форми розвитку та робить свій внесок у становлення загальнолюдської культури. Сучасна цивілізація (цілісність матеріального та духовного життя людей у визначених просторових та часових межах) має визначені тенденції сучасного етнонаціонального розвитку. Кожне суспільство і

соціальна група беруть із загальнолюдського цивілізаційного досвіду ті форми життя, які вони можуть засвоїти в рамках своїх економічних та соціальних можливостей. Реакцією на глобалізацію є інстинктивне прагнення різних людських спільнот до збереження власної, національної ідентичності, що особливо інтенсивно проявляється у сфері культури, національної та релігійної свідомості. В результаті сучасна глобальна цивілізація набуває не тільки ціннісно-системного, але й внутрішньо-плюралістичного характеру. На політичній арені проявляється зростаюча гомогенізація економічних, соціальних та політичних форм, що поєднуються з культурним розмаїттям [8, 29-38]. В контексті цивілізаційного підходу утверджується глобальна культура, що складається з багатьох аналітично дискретних структурних елементів:

- ефективно рекламаних масових товарів;
- мозаїки фольклорних та етнічних стилів і мотивів;
- загальних ідеологічних міркувань з приводу “людських прав і вартостей”;
- стандартизованої кількості “наукової” мови комунікацій та оцінок;
- інформації та телекомунікаційної системи.

Таким чином, глобальна культура розглядає людство як сукупність осіб, їх суму чи масу; праця кожного інтегрується в сукупну працю, що охоплює всю планету. Історію цивілізації слід тлумачити як історію віддалення людини від буття. В міру розвитку цивілізації людина віддалялася від безпосереднього буттєвого досвіду, це віддалення компенсувалося розвитком системи символічного досвіду буття. Буттєва знедоленість “людини діяльнісної” штовхає її на неспокійні й наполегливі пошуки джерел справжнього буттєвого досвіду. Цивілізаційний підхід осмислює проблеми докорінного оновлення думки в етнонаціональній сфері, поставивши вимогу розробки категоріальних форм, які могли б узгоджуватися з сучасними реаліями етнонаціональної ситуації, що сприяють подоланню різних форм національного духу та кризовій свідомості. Культура – це вираження суті людини у становленні її до етнонаціонального буття, опредмечена в системі смислових значень; це матеріалізація людського Духу, гуманізація природи, світу людини, природи і суспільства.

Політико – правовий підхід

Політико-правовий підхід відіграє у даному дослідженні значну роль. У зв'язку з цим доцільно згадати про структуру духу, розроблену у філософії ще Г.В.Ф.Гегелем. Він розробляє дух під трьома рубриками як об'єктивний, суб'єктивний та абсолютний. Право посідає у Гегеля середнє місце в об'єктивному дусі. Загалом же виходить, що суб'єктивні та абсолютні (мистецтво, релігія, філософія) формоутворення безсилі без об'єктивного правопорядку. Право, таким чином, - це невід'ємна форма духовності як цілого. Тільки в

єдності всіх своїх складових і форм дух може протистояти натисковій стихійній, природній силі, яка ладна прорватися кожного разу як тільки ослабне законність. Ця вагомість права як об'єктивного духу зрозуміла, адже саме об'єктивне здатне протистояти суб'єкту. Тому закони немов би незалежні від усіх і кожного, вказують дозволені рамки діям і вчинкам. Саме у цьому і проявляється влада законів над людиною.

Політико-правовий підхід до аналізу етнонаціональних процесів свідчить також, що право власності – це основне право людини, яке обґрунтовується осягненням її як діяльній та творчій істоти. Право власності і все, що з ним пов'язано, оберігає і захищає сутність людини і її буття. Сила права – в його універсальності, яка набуває форми загальнодержавності. Право охоплює і підпорядковує своїм регулятивам весь народ. Дух людини і суспільства тоді здоровий, коли є інституції, на які він може спертися й укріпити себе. За Гегелем, індивідуальне має три опори: суб'єктивну, об'єктивну та абсолютну. Ефективним є те суспільство, у якому вони можуть сполучатися, перебувати у згоді. Держава і є підкоренням права, підкорення прав одне одному, підкорення, котре саме є правове, тому право держави вище від права окремої людини на її власність і особистість. Розумні ті закони, ті державні устрої, які відповідають природі людини, її свободі, сприяють розвитку національної ідентичності [9].

Системний підхід (Д. Істон)

Згідно із системним методом, національні явища і процеси розглядаються у взаємозв'язку і взаємозалежності; етнонаціональне буття розглядається як складна система, що дозволяє визначити його систему, взаємозв'язки елементів, зміст і спрямованість етнонаціональних процесів, функцій і ролі в мінливому і суперечливому глобалізованому світі. Системний підхід забезпечується усвідомленням сутності етнонаціонального буття як цілісного "життєвого світу". Системний підхід до етнонаціональної сфери дозволяє розглянути національні явища в їх єдності і різноманітності, взаємодії із зовнішнім світом і внутрішньою логікою розвитку. Саме завдяки цьому методу етнонаціональне життя уявляється відкритою та невірноваженою системою. Це зорієнтовує дослідників на вивчення комплексу зворотних зв'язків між нацією і природним середовищем, дисипативних структур, нелінійності тощо.

Використання системного підходу дозволяє декомпонувати феномен етнонаціонального буття і процесів, етнонаціональної політики і етнонаціональних явищ на ряд підсистем (систем нижчого рівня), які досліджуються автономно з урахуванням подальшого узгодження цілей кожної підсистеми із загальною метою систем, а також створення ієрархії систем. В ході дослідження актуалізується теорія систем, яка розглядає суспільство як складну систему, що розвивається. Еволюція етнонаціональних процесів розглядається як

частина об'єктивно-історичного процесу, зумовленого розвитком і зміною суспільних відносин, з'ясовуючи "зв'язок всього зі всім". Етнонаціональний фактор розглядається як винятково – важливий фактор суспільних відносин, як елемент всієї соціальної системи, який визначається не "сам по собі", а лише в тісному взаємозв'язку з усіма іншими елементами цієї свободи. Етнонаціональне буття разом з іншими елементами формує структуру системи і визначає перспективи її розвитку, реалізуючи принципи обумовленості, когерентності, синергії.

Системний метод дозволяє визначити складний взаємозв'язок елементів дії і зв'язок дій між собою, позитивна роль якого зводиться до системно-упорядковуючого, організуючого начала,; систем, які забезпечують співрозвиток елементів, частин і підсистем в системі, завдяки яким національні конфлікти і протиріччя можуть бути ліквідовані завдяки "блокуванню", "нейтралізації"; розуміння національного логосу через симетрію (а не антиномію) чи баланс інтересів, що дозволяє всім націям розумно існувати в рамках планетарного цілого, формуючи такий соціально-духовний організм існування людей, який забезпечує задоволення їх життєвих потреб і інтересів, стимулюючи діалог зацікавлених сторін, результатом якого неодмінно має стати мирний договір або всебічна співпраця.

Будь-яка система, в даному випадку національна – це сукупність взаємозалежних і взаємодіючих елементів, що утворюють певну цілісність, єдність. Властивості системи не зводяться до суми властивостей її компонентів; система активно впливає на свої компоненти і перетворює їх згідно з власною природою. Водночас зміна якихось елементів може привести до певної зміни всієї системи. Система ієрархічна за своєю сутністю. Кожен її елемент, в свою чергу, може розглядатися як система, а сама досліджувана система являє собою лише один із компонентів більш широкої системи.

Т.Парсонс розглядає суспільство як певну систему, що самоорганізується, специфіка якої міститься в наявності символічних форм регуляції індивідуальних дій (мови), нормативності, активній ролі, волі й ірраціональних факторів у поведінці людей. Т.Парсонс розглядає суспільство як глобальну систему, сукупність соціальних дій усіх людей, елементи якої мають специфічні функції і статуси. Еволюція цього суспільства являє собою складний суперечливий процес, що поєднує два протилежних вектори соціального розвитку. З одного боку, набирають темпи процеси соціальної диференціації, а з іншого, з'являються нові форми взаємозалежності різних сфер, інститутів, організацій, зацікавлених груп.

Системно-структуралістський метод

Системно-структуралістський підхід дозволяє експлікувати етнонаціональне буття як систему, що саморозвивається, має визначену структуру, проявляється у вигляді конкретних варіантів

єдиної інваріантної системи. Цей аналіз дозволяє розглянути механізм забезпечення ефективної дії етнонаціональної системи. Етнонаціональне буття розглядається як складна цілісна система, що, в кінцевому рахунку, складається з простих елементів та самоорганізовується. Структуралістський метод дозволяє розглянути етнонаціональну сферу як функціонування чисельних структур та підструктур, які можна тлумачити як його рівні та форми. За допомогою системно-структурного методу досліджується державне регулювання етнонаціональними відносинами як складними системами в умовах трансформації українського суспільства.

Структуралістський метод включає певне коло теоретико-концептуальних положень, пов'язаних з багаторівневою, складною структурою буття як такого, що дозволяє виокремити для більш глибокого пізнання її сутності, виявивши стійкі зв'язки між її складовими елементами, що пов'язують їх в єдине ціле. Структуралістський метод являє собою загальнометодологічний підхід, який виходить з уявлення про переваги структурних змін в будь-яких явищах оточуючого світу і, отже, з примату структурного аналізу пізнання природи, суспільства, нації, етносу, людини, держави, політики, в цілому структурних пріоритетів стійкості етносу, до яких належить духовне буття, що дозволяє дослідити життя етноспільнот, зумовлених і регламентованих етнокультурою. Системно-структуралістський метод є плідним в дослідженні системи соціально-економічних, морально-етичних та етнокультурних засад, що сприяють формуванню національних інтересів як джерел сучасного державотворення.

Структурно-функціональний метод

Структурно-функціональний метод використовується для вивчення функціональних залежностей елементів етнонаціонального буття, сприяє визначенню основних характеристик і призначенню етнонаціонального механізму та його впливу на соціальні відносини (Т.Парсонс, Р.Мертон). Метод структурно-функціонального аналізу дозволяє розглянути етнонаціональне буття як складний соціальний феномен суспільного розвитку, що сприяє пошуку взаємозалежності окремих елементів в їх взаємозв'язку. Сутність структурно-функціонального підходу Т. Парсонса полягає в аналізі діалектичного взаємозв'язку між структурою і функціями складових елементів соціальних систем і суспільства в цілому, тоді як основним завданням науки є осмислення і наукове пояснення цього соціального феномена. Структурно-функціональний підхід Т.Парсонса можна застосовувати і для аналізу етнонаціонального буття, що має певну структуру, відповідні функції і складаються з різних елементів.

Структурно-функціональний аналіз зосереджується скоріше на статистиці, де відсутній генетичний аспект, який в більшій мірі виражає ідею стабілізації суспільства. В контексті системно-функціонального

підходу великий методологічний потенціал має теорія диференціації, в якій обґрунтовується ідея про всезагальну направленість розвитку суспільства в бік підвищення адаптивної здатності в результаті функціональної диференціації і ускладнення (Т. Парсонс).

Системно-екологічний підхід

Системно-екологічний підхід потребує переоцінки значення природних чинників щодо формування й розвитку етнонаціональної сфери. Це вимагає від гуманітарного знання звернення до природознавства – до геології, біології, екології. Утвердженню системного підходу у вивченні етнонаціонального буття сприяло використання загальної теорії систем. При системно-екологічному підході до вивчення етнонаціональної сфери дослідник має справу з такою ієрархією систем: ноосфера-цивілізація-природне довкілля-цивілізація. Предметом вивчення стають насамперед системо-творчі чинники. Власне так почали тлумачитись зв'язки в межах антропобіогеоценозу, що й було підставою для вироблення певних міждисциплінарних понять. В межах системно-екологічного підходу до визначальних міждисциплінарних понять відносяться: “адаптація”, “ноосфера”, “екологічна система”, що визначає і розвиток етнонаціональної системи.

Системний підхід сприяв створенню інтегрованої картини уніфікації знань про взаємодію природи і націй, що сприяло поширенню знань про ноосферу. Ноосферний погляд на історію націй зумовив появу нових норм, стандартів і ідеалів у науковій діяльності, створення цілої низки нових методологічних прийомів щодо формування етноцивілізаційної парадигми. Вчення про біосферу і ноосферу призвело до розширення меж застосування природничо-наукових узагальнень, гіпотез, емпірично визначених законів. У застосуванні системно – екологічного підходу проявилася інверсність наукових об'єктів. Інверсність передбачає, що ідеї, принципи, об'єкти пізнання є різноманітними й знаходяться у гносеологічно не порівнюваних системах знання. Сюди відноситься і термін “адаптація”, під якою розуміється вже не пристосування живого організму до довкілля взагалі, а уживлення людства у середовище проживання. Звідси нація в аспекті екології – це засіб адаптації людей до довкілля. Екологічна система – це симбіоз кількох народів на спільній території, де вони займають різні екологічні ніші. Адаптація розглядається як процес, який регулюється розумовою діяльністю людей і залежить від певних національних цінностей.

Застосування системно-екологічного підходу до етнонаціональних процесів призвело до розширення поглядів на національне життя як єдність цивілізаційних засад і природного дозвілля як єдиної екосистеми, до становлення вчення про “біосферу-ноосферу” як нової парадигми мислення. Ці ідеї розвивають такі вчені, як Дж.Стюарт, К.Ламберг-Карловські, Дж.Саблов, Л.Гумільов,

В.Крисаченко, В.Алексєєв, Р.Шишкін, І.Забелін, І.Круть, Л.Бондарєв, Р.Баландін, А.Шевеленко, Р.Додонов.

Відомий дослідник праць зарубіжних філософів – дослідників природи В.Є. Борейко дійшов висновку, що у ХІХ – ХХ ст. існували різні думки щодо становлення людини до навколишнього середовища. Наприклад, Вільям Вордсворт (1770-1850) – англійський поет–романтик вважав природу повною величі, краси і морально досконалою. На відміну від сучасників, які вважали природу бездушною, поет наділяв будь-який об'єкт (квітку, плід, скелю) почуттями і “моральним життям”. Екоцентристи – прибічники нової природоохоронної ідеології ХХІ ст. Уявлення про біологічну сутність людства, біосферу і некласичну екологію виокремлюють такий спектр щодо розвитку етнонаціональної сфери, що пов'язана з розвитком природи і суспільства як єдиного цілого, участі природного середовища у формуванні генетичних передумов етнонаціонального організму, становлення етнонаціонального життя і культури, адаптація етнонаціонального буття і свідомості до природного середовища, в урахуванні ролі природного чинника у формуванні базових цінностей національної культури, впливу природного середовища на формування господарської та іншої системи, підтримання екологічної рівноваги між етнонаціональним буттям і довкіллям.

Порівняльно-політологічний метод

Застосування порівняльно-політологічного і порівняльно-історичних методів дозволяє через урахування світового досвіду зіставити однотипні соціальні (національні) явища і знайти оптимальну модель здійснення етнонаціональної політики в Україні, знайти більш ефективний спосіб етнонаціональної організації людей як у національному, так і світовому рівнях. Порівняльно-історичний метод передбачає вивчення етнонаціональної сфери з метою виявлення тенденцій розвитку та шляхів оптимізації етнонаціональної політики, вивчення історичних загальних рис національних явищ як позитивних, так і негативних з метою входження України у загальноєвропейський простір, порівняння різних видів і форм етнонаціонального буття, а також для виявлення особливостей їх застосування на різних щаблях історичного прогресу..

Порівняльно-історичний метод дозволяє проаналізувати різні форми етнонаціонального буття, розглянути їх соціокультурну динаміку етнонаціонального буття в просторово-часових координатах певної культурно-історичної епохи. Даний метод дозволяє вивчити і систематизувати національні явища і процеси в контексті того історичного середовища, в якому вони виникли. Соціальні явища, що повторюються з певним часовим інтервалом, вказують на існування закономірних зв'язків. За допомогою цього методу можливо пояснити дії економічних і соціальних зв'язків і факторів, розвиток

етнонаціонального буття, коли воно в найбільшій мірі розгортає свій зміст на різних етапах і в різних країнах.

Порівняльно-історичний аналіз передбачає дослідження двох “класів”, об’єктів, процесів, відносин і до них відносяться ряд економічних і політичних явищ, а також соціальних, національних, духовних. Завдяки цьому методу можливо визначити однотипність і різноплановість порівнюваних об’єктів, його не можна замінити і при аналізі емпіричного матеріалу. Застосування цього методу дає можливість здійснити аналіз концепцій, теорій, моделей парадигм, узагальнити світовий досвід та обґрунтувати необхідність взаємодії державного і національного. Порівняльний (компаративістський) метод в етнонаціональному пізнанні використовується для порівняння різних моделей етнонаціональної політики, виявлення спільних і відмінних рис, пошуку оптимальних зв’язків і механізмів розвитку етнонаціональної політики в епоху глобалізації, щоб розробити напрями подальшого вдосконалення зазначених виходів у кризову епоху, втілення цивілізованих вселюдських цінностей у життя. Автор виходить із того, що порівняльний аналіз цінностей національного буття у міжнародному і вітчизняному контекстах сприяє подоланню явищ дегуманізації конфронтаційних стереотипів. Він є суттю діалогу культур і епох, без якого не можна уявити собі різноманітну палітру етнонаціонального життя. Порівняльно-історичний метод пов’язаний з з’ясуванням рефлексії міжнародного досвіду вирішення етнонаціональних проблем щодо ціннісного поля буття, виявленні універсальності вселюдських цінностей, властивих цивілізованому людству.

Комунікаційний підхід

Комунікаційний підхід дозволяє розкрити властивості етнонаціональної політики через вивчення способів спілкування людей, що склалися в етнонаціональному просторі і призводять до “трансформації свідомості” людей. Зокрема, польські філософи Я.Кучинські, Г.Сколімовські та інші представники “екогуманізму” вважають, що перехід людства до третього тисячоліття повинен супроводжуватися зміною цивілізацій етичної культури людства. Вони пропагують модель “екогуманістичної цивілізації”, або “цивілізації любові”, яка буде ґрунтуватися на діалозі “Я” і “Ти”, людини і нації, людини і суспільства, людини і природи. Очікується повний Ренесанс, що виведе із глухого кута постмодернізму, зокрема, через етичну перебудову свідомості – “метанойю” як форму раціонального розширення й подолання власного “Я” заради “Іншого”, розширення комунікаційних можливостей національних спільнот, розв’язання проблем етичної “меліорації” сучасного суспільства, що потребує розв’язання традиційного співвідношення національного буття та моральних цінностей.

Комунікативний підхід виходить з аналізу наступних компонентів:

- 1) засоби зв'язку будь-яких об'єктів матеріального і духовного світу;
- 2) спілкування, передачу інформації від людини до людини;
- 3) спілкування і обмін інформацією в суспільстві (соціальна комунікація).

Соціальна комунікація розглядається в контексті:

- біхевіоризму (біхевіоралізму);
- символічного інтеракціонізму;
- персоналізму;
- технологічного детермінізму;
- розуміючої соціології тощо.

Комунікативна філософія прагне досягти не лише можливості, а й історичної необхідності обґрунтування моральних норм. Її провідні представники – К.О. Апель, Ю.Габермас, В.Кульман, Д.Бюлер, П.Ульріх, А.М. Єрмоленко. В контексті комунікативного підходу вводиться поняття мовленнєво-комунікативної інтерсуб'єктивності, яку розробляє Апель у праці “Трансформація філософії”. Згідно з цією комунікативною концепцією розробка ціннісних нормативів має здійснюватися не на основі здійснювання традицій (Г.Г.Гадамер), а на основі комунікації, яка уявляється останньою авторитетною інстанцією. Тільки комунікативна спільнота може бути зобов'язуючою інстанцією для всіх її членів. Інакше кажучи, лише на основі досягнення порозуміння у мовленнєво-комунікативній взаємодії індивідів можуть бути витворені морально-практичні нормативи. Комунікативна філософія – це нова парадигма, яка прагне подолати вади як філософії буття, так і філософії свідомості. В етнонаціональній системі суспільства як комунікативний код виступають гроші, в науці – істина, а в політичній сфері комунікативним кодом є влада.

Заслуговує на увагу теорія комунікативної дії Ю.Габермаса, в якій закладено основи підходу до розвитку суспільства з точки зору відкритості його комунікації та визначення останньої для етнонаціональної культури в цілому. Основним поняттям і метою комунікативної дії є загальне визначення ситуації учасниками в процесі комунікативної взаємодії. І якщо суб'єктам вдається виробити спільне поняття та розуміння ситуації, вони починають працювати спільно, відповідно до моделі комунікативної дії. Будь-яка соціальна дія є завжди відтворювана цією дією комунікативна стратегія, яка створює новий чи підтримує старий спосіб комунікацій, який потім може закріплюватись як змістовна основа національної культури загалом.

Праксіологічний підхід

Праксіологічний підхід пов'язаний з категорією “досвіду”, “практики”, зв'язку теорії з життям. Досвід – це завжди розуміння стандарту моди, логічних зв'язків усередині наукової теорії, зв'язків предметів, які описуються цією теорією, - це розширення ситуації,

властивостей предмета, життя, це розуміння іншої людини, це початкова реальність людського буття. Якщо філософське дослідження орієнтується на духовний досвід, то він знаходиться в постійній ситуації опосередкування вихідних положень інтересами соціальної системи (в ролі якої може функціонувати свідомість людини), то й усувається можливість деформування як соціальної, так і національної системи, але важливо, щоб духовний досвід культивувався на практиці. В основі філософського досвіду повинно знаходитися переважно як усунення чужості між “Я” і “Ти”. Але не треба забувати, що ознака саморефлексивності є загальною якістю досвідного континууму і його виразності. Тому слід розглядати досвід з точки зору автентичної сукупності, що потрапляє в контекст конструктивного визначення, що охоплюється терміном “активна активність”, який у цьому випадку не є лише тавтологією, а й має позитивний сенс.

В контексті праксіологічного досвіду важливо визначити поняття “аргіорі”, яке стосовно досвіду розуміється як “первинне”, те, що є засадовим, те, без чого завжди логічно передуює всім іншим різновидам досвіду. “Аргіорі” – значить “від попереднього”, “від першого”, це первинний досвід свідомості, який передуює всім іншим різновидам досвіду. У філософії традиційно простір апріорного знання пов’язується з постановкою питання про сутність. Взагалі значення аргіорі перш за все полягає в тому, що воно вказує на певний тип логічного зв’язку у свідомості. Природно, це позначається на постановці питання про сутність. Всі сутності типу ідей Платона – це неопоясвані підвалини, схожі з трансцендентальним божеством.

Аналіз сучасних етнонаціональних процесів заключається в тому, що потребує визначення розмаїття людського досвіду свідомості, в якому має місце і досвід свідомості, і досвід вченого, і досвід діяльності, і соціальний досвід; розв’язання практичних проблем. Від цього розуміння свідомості залежить смислова залежність як певний спосіб надання смислу предмету дослідження, тобто етнонаціональним процесам у найширшому плані. Будь-яке філософське чи політичне питання є перш за все питання про сам предметний досвід людини і її свідомості. Цілісність і адекватність дослідження не може перебувати поза розумінням цього досвіду, в межах якої відбувається аналіз тієї чи іншої проблеми.

У поняття досвіду І. Кант включає переважно емпіричний зміст, тобто вихідним чином розглядає досвід як акт взаємодії свідомості та предмета, як царину людських дослідницьких можливостей. Розглядаючи практичний досвід в аксіологічному ключі, І. Кант добре розумів інтерсуб’єктивну спрямованість такого досвіду і впритул підійшов до того, що згодом Хасле назвав “трансцендентальною прагматикою”. Результати трансцендентального конструювання виражені предметністю свідомості забезпечують проникнення суб’єкта

в сферу об'єктивного. У сферу "теоретичного досвіду" потрапляє те, що повинно бути в якості слідування вимогам розуму, який є обителлю категорій-синтезів. Якщо говорити про орієнтацію людини в світі, необхідно вказати на те, що М. Гайдегер сплавляє(об'єднує) в одне ціле різні види досвіду. Досвід набуває форми питання про національний світ, який слід розгорнути на окремі проблеми, щоб свідомо підійти до їх вирішення [10].

Висновки

Практиологічний підхід до етнонаціонального буття виходить з того, що народність як субетнос трансформується в етнос (потім вже в суперетнос) або ж народ в контексті суспільства, коли фактор кровної спорідненості перестає відігравати функцію об'єднання у спільноту, оскільки її визначають духовні чинники соціалізації. Народ – це такий рівень історичної спільності людей, в якій люди вже складають суспільство як духовно-соціальне об'єднання, яке для свого ефективного функціонування потребує різновекторних індивідуальних, групових, колективних і ін. інтересів, потребує створення якоїсь постійної інституції, яка б управляла ними, приводила їх до спільного знаменника.

Ми, таким чином, підійшли до необхідності пояснення причин переходу народу як найвищої форми в основному природно детермінованого розвитку суспільства, в площину його розвитку, в якій структурування й функціонування набуває політико-правових, морально-етичних, соціально-економічних, релігійно-культурних та інших загальнолюдських мотиваційно-поведінкових домінант. Всі вони мають безпосереднє відношення до трансформації народу-суспільства в суспільство як націю як в межах однієї країни, так і всього людства, яке стає цивілізованим у взаємодії всіх своїх суб'єктів.

Перспективи подальшого наукового дослідження:

- ✓ аналіз етнонаціональних конфліктів в сучасну епоху та ефективне подолання протиріч у етнонаціональному бутті;
- ✓ аналіз проблем управління етнонаціональними процесами;
- ✓ дослідження причин етнонаціональних конфліктів;
- ✓ дослідження проблем національної ідентичності;
- ✓ дослідження проблем полікультурності як нового соціального феномена.

Джерела

1. Беланова Р.А., Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна – США). – К.: Центр практичної філософії, 2001. – 216 с.
2. Гегель Г. Феноменологія права. – М.: Мысль, 1990. – 239 с.
3. Булатов М.О., Загороднюк В.П., Маляев К.С., Солонько Л.А. Філософська антропологія в контексті сучасної епохи. – К.: Стило, 2001. – 245 с.

4. Garfinkel H. Studies in erthomethodology.–EnqIwood, 1967p. 1-1.
5. Степин В.С. Культура // Вопрос философии. – 1999. -№8. – С.61.
6. Бердяев Н.А. Судьба России. – М.: Сов. Писатель, 1990. – С.271-279.
7. Бердяев Н. Смысл истории. – М., 1990. – С. 169, 172.
8. Дилигенский Г.Г. “Конец истории” или смена цивилизаций // Вопросы философии. – 1991. - №3. – С. 2-38.
9. Сміт Е. Національна ідентичність // Пер. з англ. П.Тарашук. – К.: Основи, 1994. – С. 164.
10. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького; Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред..) та ін.. – К.: Довіра, Генеза, - 1996. – 942 с.

Стаття надійшла 06.02.2005 р.